

ОСНОВНІ ЕТАПИ РОЗВИТКУ ТА СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРАВНИЧОЇ КОМІСІЇ НТШ У 1892 – 1939 РР.

УДК 340.15

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку юридичної науки в Україні важлива роль відводиться вивченню досвіду наукової роботи вчених-правників, які входили до складу Наукового товариства імені Шевченка (далі – НТШ). При цьому наукову цінність становлять не лише результати їх наукових досліджень з точки зору запозичення позитивного досвіду та подальшої його адаптації до реалій сьогодення, а й етапи розвитку, структура та організація наукових правових досліджень в межах НТШ, взаємодія між самим товариством та його структурними одиницями. Вивчення такого досвіду організації наукової діяльності, по-перше, може стати основою для розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо удосконалення діяльності сучасних наукових установ, науково-дослідних організацій в сучасних умовах, а по-друге – може сприяти оптимізації форм міжнародного наукового співробітництва (у частині вивчення досвіду наукової співпраці НТШ із зарубіжними науковими установами).

Отже, враховуючи усе вищесказане, проблема утворення та функціонування правничої комісії у структурі НТШ є важливою, оскільки має не лише науково-пізнавальне, а й практично-прикладне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структурно-функціональні особливості та етапи розвитку правничої комісії НТШ були предметом наукових досліджень, які здійснили Т. Андрусак, І. Андрухів, П. Арсенич, І. Гирич, Я. Грицак, В. Дорошенко, З. Зайцева, О. Купчинський, Р. Кучер, Л. Міхневич, Я. Падох та інші представники історичної та історико-правової науки.

Проте дані дослідження в основному спрямовані або на висвітлення загальних напрямів функціонування правничої комісії НТШ, біографії членів правничої комісії НТШ або на висвітлення

пріоритетних напрямів наукових досліджень вчених-правників – членів НТШ.

Разом з тим, окремого наукового дослідження потребує питання основних етапів розвитку та структурних особливостей правничої комісії НТШ у 1892 – 1939 рр.

Постановка завдання. Метою даної наукової статті є дослідження основних етапів розвитку та структурних особливостей правничої комісії у структурі НТШ у 1892 – 1939 рр.

Виклад основного матеріалу дослідження. Початковий (перший) етап діяльності Товариства ім. Шевченка (1873—1892), яке ще називали «літературним» або «літературно-науковим», вичерпав себе у зв'язку з тим, що вищевказане товариство пріоритетним напрямом своєї діяльності у цей період вважало культурно-освітню, а не наукову чи науково-освітню діяльність.

Звісно, що такий підхід не міг лягти в основу довгострокової стратегії розвитку товариства, а лише носив тимчасовий (перехідний) характер, а саме товариство змушене було модернізуватись під потреби розвитку всіх сфер життя українського народу, незважаючи на його перебування у складі інших держав. Через вплив таких факторів товариство змушене було пройти подальшу трансформацію, поставивши в основу не літературно-мистецький (образний), а науковий підхід до розв'язання пріоритетних проблем тогочасного суспільства. Саме тому другий етап (1892—1913) його розвитку почався з реорганізації Товариства імені Шевченка в інституцію з чіткою науковою програмою під назвою «Наукове товариство імені Шевченка», яка поставила перед собою різноаспектні, міждисциплінарні завдання, що реалізувалися в спеціально сформованих наукових підрозділах.

13 березня 1892 року сформовано правові підстави для реорганізації НТШ, оскільки було прийнято новий статут товариства, який затверджено Галицьким намісництвом 16 листопада 1892). Згідно з положеннями статуту, наукова програма праці, порівняно з минулим, істотно розширювалася й торкалася безпосередніх досліджень із філології, історії, археології України, мистецтвоз-

навства, етнографії, права, багатьох природничих наук, математики й медицини тощо [1, с. 210; 2, с. 204].

Вищевказані положення статуту засвідчили диференційованість та подальше розширення напрямів наукової діяльності оновленого НТШ. Одним з таких напрямів наукових досліджень мали стати дослідження у галузі права.

У 1898 році в Статут НТШ було внесено певні зміни, які стосувалися мети і завдань діяльності товариства, зокрема: «Цілею Товариства є плекати та розвивати науку і штуку [мистецтво] в українсько-руській мові, збирати та зберігати різні наукові предмети та пам'ятки старовини України-Руси. До сеї цілі мають вестися: 1. наукові досліди: а. з філології і етнографії — руської і славянської, з історії українсько-руського письменства і штуки [мистецтва]; б. з історії, географії і археології України-Руси, а також з наук філософічних, економічних і правничих; в. з наук математичних, природописних і лікарських; 2. відчити і розмови наукові; 3. з'їзди учених, літератів і артистів, наукові подорожі і екскурсії; 4. видавання наукових видавництв періодичних і неперіодичних; 5. премії і підмоги ученим і літератам; 6. удержування бібліотеки і музею; 7. удержування власної книгарні і друкарні» [3, с. 23].

Далі для практичного забезпечення реорганізації НТШ було вжито організаційні заходи, що проявилось у її структурному поділі на наукові секції: 1) історично-філософічну, 2) філологічну, 3) математично-природописно-лікарську [4, с. 58-59].

Саме на базі вищенаведених правових та організаційних заходів, спрямованих на реорганізацію НТШ, було вжито організаційні заходи щодо формування правничої комісії у складі НТШ. Цей процес пройшов декілька етапів.

Першим етапом утворення та розвитку правничої комісії НТШ можна вважати, за характером організаційної форми, *етап функціонування правничого відділу НТШ* (з юридичної точки зору – *напівлегальний етап* діяльності, бо установчі документи НТШ не передбачали такої структурної одиниці), який датується з травня 1893 р. по травень 1895 р. На цьому етапі правники

в історично-філософській секції спочатку становили більшість і спонтанно виділилися на першому її зібранні в травні 1893 р. під керівництвом адвоката К. Левицького у відділ. Оскільки, як уже зазначалося, відділи, як структурні одиниці, статутом НТШ не передбачалися, то у травні 1895 р. правничий відділ було ліквідовано [5, с. 271].

На думку Т. Г. Андрусяка, першою інституцією, в якій було започатковано розвиток української юридичної науки, є Наукове товариство ім. Шевченка [6, с. 22]. Як зазначає Т. Г. Андрусяк, характеризуючи даний етап діяльності правничого відділу (згодом – правничої комісії НТШ), історико-філософська секція мала два відділи: історичний і правничий. Правничий відділ, який став, на його думку, першим осередком розвитку національної юридичної науки, мав на даному етапі двояке завдання:

а) осмислення чинного законодавства та використання наданих ним можливостей для зрівняння українського населення під правовим оглядом з іншими народами Австро-Угорської імперії;

б) розвиток юридичної науки, як складової національного розвитку, завданням якого є створення власної держави з ефективною та розвинутою правовою системою [7, с. 23-24];

Другим етапом функціонування досліджуваної структури можна вважати так званий *етап неструктурованості* (етап розвитку юридичної науки суто в межах історично-філософської секції без створення власної структурної одиниці (відділу чи комісії), який ще можна назвати *змістовно-неформальним*, оскільки фактична наукова робота правниками-членами НТШ хоча і здійснювалась у межах секції, однак без наявності власного спеціалізованого наукового підрозділу. Даний етап охоплював *травень 1895 – 1898 рр.*

Третій етап оформлення та діяльності досліджуваного нами структурного підрозділу НТШ можна охарактеризувати, як *легалізаційний*, коли правничу комісію було сформовано та легалізовано, як окремий структурний підрозділ. Він розпочався з *1898 р.*, коли при історично-філософській секції було створено правничу комісію. При цьому керівним органом даної комісії була її

президія, а її члени, які також поділялись на дійсних, звичайних та почесних, могли входити одночасно і до інших структурних підрозділів НТШ.

З метою надання юристам статусу правничої комісії М. Грушевський провів у 1898-1899 рр. кілька реорганізацій як її президії, так і її друкованого органу. Зрештою, він пропонував створити окреме товариство українсько-руських правників, яке об'єднало б практикуючих фахівців [8, с. 272].

Загалом, правничу комісію було сформовано у кількості 21 члена за ініціативою професора Львівського університету С. С. Дністрянського. [9, с. 13].

До першого складу президії комісії ввійшли: 1) Тит Ревакович (голова), 2) Станіслав Северинович Дністрянський (заступник голови), 3) Володимир Юліанович Охримович (секретар) [10, с. 13].

З 1900 року С. С. Дністрянський став головою правничої комісії НТШ. До складу комісії також входили професор кримінального права і процесу Львівського університету П. Стебельський – дійсний член НТШ, К. Левицький – львівський адвокат і в майбутньому визначний політичний діяч, стрийський адвокат і депутат Галицького крайового сейму Є. Олесницький та інші відомі діячі того часу [11, с. 271; 12, с. 70].

На відміну від секцій, до складу правничої комісії входили також звичайні члени товариства. Ними були початківці в науці – студенти, викладачі, практикуючі юристи, та ін. Комісія відкривала для них (особливо для студентів) можливість професіоналізуватися у науці. Окремі з них згодом поповнювали категорію дійсних членів товариства [5, с. 273].

В цілому, на даному етапі створення правничої комісії обумовлювалось наступними факторами:

- 1) сформованістю традиції юридичних досліджень;
- 2) наявністю визнаних первинних результатів у вигляді низки публікацій (починаючи з правничих словників і закінчуючи виданням окремих юридичних праць та «Часописі правничої»);

3) відсутністю вагомого концептуального доробку української науки у галузі права.

Останній аргумент підтверджує З. І. Зайцева, на думку якої юристи відкладали розробку проблем давньоукраїнського права і в основному займалися тлумаченням практичних аспектів австрійської конституції. Їхні дослідження в основному носили більше інформаційний характер, ніж науковий. Крім того, серед правників переважали практикуючі юристи (в основному – адвокати), а не науковці. На початках діяльності правничої комісії НТШ професорами Львівського університету були лише П. Стебельський і С. Дністрянський. На юристів – членів НТШ також покладалася розробка проблем економічної науки, оскільки кафедри науково-економічного спрямування на той час перебували в складі юридичного факультету Львівського університету [5, с. 272].

Правовою основою діяльності правничої комісії НТШ, крім Статуту НТШ, був також «Регулямін секцій і наукових комісій», зміст якого також часто видозмінювався у залежності від внесення відповідних змін до Статуту НТШ. Згідно його положень, правнича комісія НТШ була допоміжним органом історико-філософської (історико-філософської) секції, яка виконувала «за дорученням або за апробатою даної секції певну спеціальну наукову роботу» [10, с. 46]. Зокрема, «Регулямін секцій і наукових комісій» трактував комісії як допоміжні органи секцій, які виконують «за дорученням або за апробатою секцій певну спеціальну наукову роботу» [9, с. 46].

Організаційною основою правничої комісії НТШ виступала Президія правничої комісії, яка могла складатися лише з дійсних членів НТШ. Їх кількість (у міру поступового зростання членів НТШ) коливалася в межах від 32 у червні 1899 до 62 в 1914 р. Основними членами комісії виступали викладачі юридичного факультету Львівського університету і західноукраїнські юристи-практики. [13, с. 13].

Членами правничої комісії НТШ були також учені, які жили й працювали за межами Львова та Австро-Угорщини. Іногородні

члени правничої комісії товариства не могли щоразу брати участі в їх засіданнях. Вчені зі Східної України навіть у загальних зборах НТШ брали участь лише іноді. Тим не менше комунікація існувала на рівні особистих наукових контактів, рецензій і відгуків в академічній періодиці, стосунків на рівні наукового патронажу та інше [5, с. 273].

Різнорегіональний склад правничої комісії товариства репрезентував точки перетину науково-дослідної проблематики, вирівнював циркуляцію наукової інформації в НТШ та інших закладах – університетських кафедрах, наукових товариствах, губернських учених комісіях підросійської України, редакціях наукових видань [5, с. 273].

Отже, співпраця вчених у правничій комісії ущільнювала їх контакти, надавала спілкуванню конкретно-фахового характеру і на цій основі усувала непорозуміння, мінімізувала невизначеність деяких ситуацій. Особливо це стосувалося організації роботи в архівах [14, с. 79-80].

Слід також зауважити, що архівні дані свідчать про поступове зростання як кількості членів НТШ в цілому, так і правничої комісії зокрема. Наприклад, список членів НТШ за 1936 – 1937 рр. включав 778 членів даної організації, з яких біля півсотні становили члени правничої комісії, що одночасно входили і до інших комісій НТШ, і до інших наукових та громадських організацій [15, арк. 15].

Характерною рисою організаційної та правової основи діяльності правничої комісії НТШ було також питання її субординації. Прямого виходу на виділ (президію) НТШ правнича комісія не мала й вирішувала робочі та інші питання лише через історико-філософську секцію. Це означало, що у правнича комісія перебувала у прямому підпорядкуванні історико-філософської секції НТШ та у опосередкованому підпорядкуванні НТШ та його президії в цілому.

З приводу вищенаведеного науковці зазначають, що правнича комісія порівняно з історико-філософською секцією правнича комісія трактувалася як дорадча корпорація цієї секції. Вона го-

тувала матеріали для секції, котра приймала остаточні рішення щодо публікації підготовлених комісією матеріалів [5, с. 275].

Слід зауважити, що правнича комісія НТШ також переривала своє існування. Як випливає зі змісту «Хроніки НТШ», на початку 1914 р. не працювали і були скасовані Правнича комісія та Медична комісія. Натомість були створені Статистична і Фізіографічна комісії [16, с. 29]. Проте діяльність правничої комісії було знову відновлено.

На засіданнях правничої комісії обговорювалися питання про участь у наукових конференціях, симпозіумах, визначалися їх учасники від товариства. Так, правнича комісія обрала делегатами на з'їзд чеських юристів С. Дністрянського і К. Левицького [17, с. 39-40; 18, с. 115].

Як свідчать архівні матеріали, предметом розгляду на засіданнях правничої комісії НТШ також виступали питання обговорення та схвалення наукових робіт її членів (обговорення та схвалення наукових рефератів, заслуховування рецензій на наукові публікації), питання видавничої діяльності (рекомендація до друку монографічних та періодичних видань, питання про наявність правничих творів у бібліотеці НТШ), затвердження звітів з питань, що стосувались діяльності комісії (напр., звіти з найновішої літератури та здобутків у науці права тощо) [19, арк. 1].

Правнича комісія, як і інші комісії, не мала статутного права на встановлення контактів з іншими науковими інституціями, але це не заважало тому, щоб вони їх ініціювали, а історико-філософська секція схвалила ці заходи.

У діяльності правничої комісії самоорганізація та згуртування дослідників в основному забезпечувалась організацією програмних емпіричних обстежень, експертно-оціночною діяльністю, тобто рецензуванням рукописів наукових праць, публікацій фахової літератури. Саме цей фактор сприяв організаційно-дисциплінарному згуртуванню українських вчених-правників у правничій комісії та створив передумови для формування наукової школи [5, с. 276].

Члени НТШ у наукових дослідженнях переступали межі узвичаєних та стандартизованих тем офіційної науки, а тому їх праці сприймалися з обережністю, а у Росії – перебували під забороною. Здолавши певний поріг, який для різних галузей української науки був різним і визначався професійно-кадровим колом дослідників, наявністю чи відсутністю наукових традицій та шкіл, публікацій, процес самоструктурування української науки у товариства завдяки комісіям набув характеру спонтанного й автономного від суспільно-політичних цінностей, підстав й гасел [5, с. 278].

Висновки. Таким чином, правнича комісія НТШ пройшла поетапне формування та розвиток, що об'єктивно зумовлювалось потребами у здійсненні правових досліджень. Незважаючи на пряме підпорядкування історико-філософській секції НТШ, правнича комісія мала свої структурні особливості, які в цілому сприяли виконанню статутних цілей, поставлених перед нею у царині правових досліджень. Деталізуючи ці особливості, можна відзначити наступне:

1) необхідність формування правничої комісії НТШ обумовлювалась практичними потребами в осмисленні чинного законодавства та доцільністю використання наданих ним можливостей для зрівняння українського населення під правовим оглядом з іншими народами Австро-Угорської імперії, а також з урахуванням перспективи подальшого розвитку юридичної науки, як складової національного розвитку, завданням якого є створення власної держави з ефективною та розвинутою правовою системою;

2) правнича комісія на стадії свого формування пройшла декілька етапів, зокрема: а) травень 1893 р. – травень 1895 р., тобто період функціонування правничого відділу НТШ; 2) травень 1895 р. – 1898 р., тобто період розвитку юридичної науки суто в межах історично-філософської секції без створення власної структурної одиниці (відділу чи комісії); в) з 1898 р., тобто створення та подальше функціонування правничої комісії НТШ;

3) аналіз архівних, нормативних та інших джерел, які свідчать про діяльність правничої комісії НТШ, дозволяє встановити,

що у первинному вигляді правничу комісію НТШ було сформовано у кількості 21 члена за ініціативою професора Львівського університету С. С. Дністрянського. Керівним її органом була президія, до першого складу якої ввійшли: 1) Тит Ревакович (голова), 2) Станіслав Северинович Дністрянський (заступник голови), 3) Володимир Юліанович Охримович (секретар).

Окреслюючи перспективи подальших наукових досліджень у даному напрямі, слід зауважити, що сам подальший розвиток та діяльність правничої комісії НТШ до 1939 року слід аналізувати не лише з урахуванням нормативно-правової бази її діяльності та документів, що свідчать про роботу даної комісії, а й через призму порівняння її правового статусу з іншими аналогічними структурними підрозділами НТШ.

1. Барвінський О. Про заснованє і дотеперішній розвиток товариства ім. Шевченка у Львові / О. Барвінський // *Записки НТШ*. – 1892. – Кн. 1. – С. 209 – 211.
2. Купчинський О. А. Наукове товариство імені Шевченка / О. А. Купчинський // *Енциклопедія історії України: у 10 т. / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін.* — К.: Наук. думка, 2010. — ... — Т. 7. — Мл. — О. — 2010. — С. 203 – 213.
3. Дорошенко В. Наукове товариство імені Шевченка у Львові (1873–1892–1912 рр.) / В. Дорошенко. — Київ – Львів, 1913. — 88 с.
4. *Хроніка НТШ*. – 1900. – Ч. 1. – С. 49 – 87.
5. Зайцева З.І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896-1914 рр.) / З. І. Зайцева // *Проблеми історії України XIX – початку XX ст.* / Ред.: О.П. Реєнт; Ін-т історії України НАН України. – К., 2003. – Вип. 6. – С. 270 – 279.
6. Кахнич В. Розвиток правової науки та освіти на юридичному факультеті Львівського університету за часів Австрії та Австро-Угорщини / В. Кахнич // *Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична*. – 2010. – Вип. 50. – С. 66 – 71.
7. Андрусак Т. Г. Питання правового регулювання фінансово-кредитних відносин у працях членів Наукового товариства ім. Шевченка / Т. Г. Андрусак // *Актуальні проблеми правового регулювання фінансово-кредитних відносин [Текст] : тези доповідей II Міжнародної науково-практичної конференції (10–11 червня 2011 року) / Державний вищий навчальний заклад “Українська академія банківської справи*

- Національного банку України”. – Суми: ДВНЗ “УАБС НБУ”, 2011. – С. 20-25.
8. Зайцева З.І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896-1914 рр.) / З. І. Зайцева // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Ред.: О.П. Реснт; Ін-т історії України НАН України. – К., 2003. – Вип. 6. – С. 270 – 279.
 9. Регулямін секцій і наукових комісій Наукового товариства ім. Шевченка (ухвалений на спільному засіданні секцій 31 січня і затв. Виділом 7 лютого 1900 р.) // Хроніка НТШ. – 1900. – Ч. 1. – С. 46.
 10. Хроніка НТШ. – 1900. – Ч. – 1. – С. 13.
 11. Зайцева З.І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896-1914 рр.) / З. І. Зайцева // Проблеми історії України XIX – початку XX ст. / Ред.: О.П. Реснт; Ін-т історії України НАН України. – К., 2003. – Вип. 6. – С. 270 – 279.
 12. Кахнич В. Розвиток правової науки та освіти на юридичному факультеті Львівського університету за часів Австрії та Австро-Угорщини / В. Кахнич // Вісник Львівського ун-ту. Серія юридична. – 2010. – Вип. 50. – С. 66 – 71.
 13. Хроніка НТШ. – 1918. – Ч. 60/62. – С. 13 – 15.
 14. Гирич І. Б. Організація М. С. Грушевським археографічної роботи у львівський період життя й діяльності (1894 – 1914 рр.) / І. Б. Гирич // УІЖ. – 1997. – № 1. – С. 72-86.
 15. ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. Наукове товариство імені Шевченка. – Оп. 1. – Спр. 2712. Список членів товариства (НТШ) із зазначенням анкетних даних – 15 арк.
 16. Хроніка НТШ. – 1914. – Ч. 57. – С. 29 – 30.
 17. Зносини з чужими науковими інституціями // Хроніка НТШ. – Л.: 3 друкарні НТШ під редакцією К.Бернарського, 1905 – Вип. II. – Ч. 22. – С. 39 – 40.
 18. Дністрянський С. Участь Товариства у з’їзді чеських правників / С.Дністрянський // Хроніка НТШ. – Л.: 3 друкарні НТШ під редакцією К.Бернарського, 1904 – Вип. III. – Ч. 19. – С. 115.
 19. ЦДІА України у Львові. – Ф. 309. Наукове товариство імені Шевченка. – Оп. 1. – Спр. 45. Протоколи засідань членів юридичної комісії при історико-філософській секції товариства. Чернетка. – 5 арк.

Луцька Г. В. Основні етапи розвитку та структурні особливості правничої комісії НТШ у 1892 – 1939 рр.

У статті досліджено основні етапи становлення та розвитку правничої комісії НТШ, особливості її структури у 1892 – 1939 рр. На основі дослідження

архівних, нормативних та інших матеріалів автором узагальнено етапи розвитку та структурні особливості правничої комісії НТШ у досліджуваний період.

Ключові слова: Наукове товариство імені Шевченка, правничі комісії Наукового товариства імені Шевченка, етапи розвитку правничої комісії Наукового товариства імені Шевченка, структура правничої комісії Наукового товариства імені Шевченка.

Луцкая Г. В. Основные этапы развития и структурные особенности юридической комиссии НТШ в 1892 - 1939 гг.

В статье исследованы основные этапы становления и развития юридической комиссии НТШ, особенности ее структуры в 1892 - 1939 гг. На основе исследования архивных, нормативных и других материалов автором обобщены этапы развития и структурные особенности юридической комиссии НТШ в исследуемый период.

Ключевые слова: Научное общество имени Шевченко, юридическая комиссия Научного общества имени Шевченко, этапы развития юридической комиссии Научного общества имени Шевченко, структура юридической комиссии Научного общества имени Шевченко.

Lutska G. V. Main stages of development and structural features of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society in 1892 – 1939.

The article examines the main stages of formation and development of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society, specificity its structure in 1892 – 1939 on the basis of archival research, legislative and other materials the author summarizes the stages of development and structural features of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society in the studied period.

Keywords: Shevchenko Scientific Society, juridical commission of Shevchenko Scientific Society, the stages of development of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society, the structure of the juridical commission of Shevchenko Scientific Society.

Луцький І. М.

СТАНОВЛЕННЯ ОСНОВОПОЛОЖНИХ ЗАСАД ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ АКСІОЛОГІЇ ПІД ВПЛИВОМ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ (НА ПІДҐРУНТІ СПІВВІДНОШЕННЯ РЕЛІГІЇ І ПРАВА)

УДК 340.12

Постановка проблеми. Проблема законодавчого закріплення християнських засад у різних сферах правового регулювання неодноразово була предметом дослідження серед представників